

ЛЮБОВТА – ТЯ Е НЕЗАБРАВИМА

Бора Беливанова

Аз и нашата република сме връстници. Тридесетгодишна възраст – ако става дума за република, тя ще е прекалено млада. Но, ако става дума за момиче, има опасност то вече да не може да се омъжи.

Само че в момента аз си имам кандидат, съвсем официален. Виждали ли сте скулптурата „Дискобол“ от великия древногръцки ваятел Мирон? Фигурата на Цяо Лин беше почти копие на тази статуя. Дори през зимата грамадната безформена ватенка не беше в състояние да прикрие докрай великолепните очертания на фигурата му. Лицето му беше загоряло до черно, формите на носа, на устните бяха груби, едри. Под широкото чело – две големи очи. Зърнеха ли това лице и тази снага, повечето момичета го харесваха.

Аз самата обаче не можех да реша дали да се омъжа за него. Защото, в крайна сметка, и аз не бях в състояние да си изясня какво у него харесвам, пък и той какво харесва у мене?

Знаех, че зад гърба ми някои вече коментират: „При тези нейни условия какъв си въобразява, че ще намери?“

В техните представи аз бях само едно нископородно добиче, което, обаче, се стреми с всички средства да се прилепи о някой ахмак с много пари. Това предизвикваше тяхното възмущение, сякаш аз наистина бях направила нещо, което подкопава моралните устои, нещо оскърбително за всички.

Разбира се, не можех да бъда прекалено взискателна или дребнава към тях. В общество, където все още съществува стоково производство, бракът, както и множество други проблеми, трудно можеше да избегне клеймото на стока за размяна.

СЦяо Лин бяхме заедно вече близо две години, но аз и досега не можех да проумея дали този негов навик да мълчи е защото не е от приказливите или идва оттам, че не го бива да каже нещо. Случваше се да ми хрумне да поставя на изпитание ума му и да го принудя да изрече свое виждане за някакво събитие или друго – и той ми отговаряше само с нещо, дето често се чува в детската градина: „Хубаво!“ или „не е хубаво!“ – и толкова, нищо друго не можеше да добави.

Питах го: „Цяо Лин, ти защо ме обичаш?“

И той съвсем сериозно се замисляше за дълго време. Дълго дори за него. Ако се съди по бръчките върху широкото му чело – нещо рядко за него – разбирах, че в клетъчната тъкан на тази негова красива глава със сигурност започва да протича напрегната мисловна дейност и у мене неволно възникваше някакво чувство на съжаление, на съчувствие към него, затова че сякаш го бях затруднила с този въпрос.

След това той вдигаше към мен своите по детски чисти очи и казваше:
– Защото си хубава!

Сърцето ми направо се затъкваше от някакво дълбоко усещане за празнота.

– Благодаря ти, Цяо Лин!

Неволно се замислях дали, когато той стане мой съпруг, а аз негова съпруга ще можем да поемем докрай своите отговорности и задължения на съпружеска двойка? Може би да, защото правосъдието и моралът вече здраво са ни обвързали заедно. Но колко печално би било, ако ние поемем своите отговорности и задължения само от уважение към правосъдието и морала! Че то тогава щеше ли да има нещо по-здраво и по-трайно от правосъдие и морал, което да ни свързва в едно?

Когато се случваше да разсъждавам така, винаги изпитвах едно странно чувство – сякаш не бях девойка, която се готви да се омъжва, а стар изследовател в областта на обществознанието!

Може би не трябваше да размислям толкова, бихме могли да си живеем като повечето семейства: да си родим и отглеждаме деца, да се грижим един за друг, да спазваме докрай установената от закона вярност... защото, макар че човешкото общество вече е навлязло в седемдесетте години на двадесетия век, в това отношение хората неизменно постъпват така, както са го правили вече няколко хиляди години: превръщат брака в инструмент, който се предава от поколение на поколение, във вид размяна, търговия, а колкото до брака и любовта – те можеха да си съществуват и по отделно и щом толкова много хора са преживявали така, защо пък и аз да не мога да продължа да живея по този начин?

Не, все пак не ми достига решимост. Спомням си как като малка без всякаква причина цяла нощ ревах на глас, и не само че аз самата не можех да спя, ами и цялото семейство не оставях да спи. Моята бавачка, жена без всякаква култура, но със собствено мнение, казваше: „Какви ли ветрове ти веят в главата!“ Мисля, че това, донякъде пророческо заключение, е било в определена степен научно, защото аз и досега си продължавам все така – изникнат ли някакви незначителни проблеми, това разстройваше не само мен, но и хората около мен. Дето казват „писано ти е и толкоз“!

Мислех си и за майка си, ако беше още жива, какво ли щеше да каже за тези мои разсъждения, за Цяо Лин, за това трябва ли или не да се съгласявам с неговите предложения за брак – ей такива работи!

Това, че по навик си спомнях за майка си, съвсем не беше поради причината, че тя е била строга, изискваща майка, която и след като вече не е между живите, продължава чрез духа си да се разпорежда с моята съдба. Не, тя дори не беше майка, тя беше една приятелка с открита душа. Мисля, че наполовина и повече това е така, защото толкова я обичам, защото само като си представя, че тя е вече толкова далеч от мене, тъгата ми избликва навън!

Майка ми никога не ме поучаваше, само с типичния си нисък и дълбок, лишен от каквато и да било женска мекота глас, топло и спокойно ми говореше за простъпките или успехите в живота си, за да мога аз в тези простъпки или успехи да намеря онова, което е нужно на мен самата. Само че моментите на нейните сполуки май бяха доста малко, Цял живот я бяха съпътствали множество поражения.

През последните си дни тя постоянно ме следеше с поглед – с тези свои внимателни одухотворени и красиви очи, сякаш преценяваше имам ли сили да продължа самостоятелно живота си и, наред с това, сякаш имаше да ми каже като наставление нещо много важно, но не можеше да реши трябва ли или не трябва да ми го казва. Със сигурност моето нехайство, винаги тъй или иначе далеч от нужните маниери, предизвикваше у нея безпокойство. Веднъж тя неочаквано изтърва една фраза:

– Шаншан, ако ти продължаваш все така да не можеш най-сетне да решиш какво искаш, май ще си живееш и по-нататък сама, и то в сравнение с това да се омъжиш слепешката, ще е много по-добро!

Според хората, да говори така на дъщеря си жена, станала майка, май е малко странно. Но според мен тази фраза съдържаше болката и опита от цял един отминал живот, това беше наистина фраза-девиз. Само че аз не възприемах това нейно мърморене по мой адрес като израз на това, че ме подценява или че недооценява моето познаване на живота. Тя ме обича и се надява в моя живот да няма огорчения, нали така?

Казвах й:

– Мамо, аз не смятам да се омъжвам!

И това в никакъв случай не беше поза на смущение или свенливост. Откровено казано, аз наистина не знаех кога едно момиче трябва да демонстрира поза на смущение или на свенливост. Всичко, което според хората би трябвало да бъде премълчавано или скривано от детето, майка ми отдавна открито ми бе дала възможност да узная.

– Е, ако срещнеш подходящ човек, все пак трябва да се омъжиш. Но говоря за подходящ!

– Боя се, че няма никакъв „подходящ“!

– Че има – има, как тъй да няма, само че има и една малка трудност: светът е толкова голям! И се безпокоя дали ще успееш да го срещнеш, това е!

Изобщо не я интересуваше ще мога ли да се омъжа или не, загрижена беше само за това, дали ще има реален брак.

– Всъщност вие, мамо, живеете сама, не е ли това най-доброто?

– Кой казва, че е най-доброто?

– Така ми се струва.

– Аз бях принудена... – и млъкна, потъна в размисъл. По лицето ѝ премина лек израз на меланхолия. Това печално, покрито с бръчици лице ми напомни изсъхналите цветя, които преди години съм сложила между страниците на книга.

– Защо сте били принудени?

– Твоите „защо“ станаха твърде много – отклони въпроса ми тя. Със сигурност криеше в душата си някакъв сърдечен проблем, за който не искаше аз да знам. Разбирах, че не ми казва, но съвсем не защото се срамува да се разкрие пред мене, а по-скоро защото се бои, че няма да мога правилно да преценя колко дълбок и заплетен е въпросният проблем, а така също по-скоро защото всеки човек си има по нещо съкровено, което остава за себе си. Докато разсъждавах върху това, изпитах известна неловкост и тъкмо това чувство ме подтикна най-безцеремонно и невъзпитано да продължа да разпитвам:

– Ти сигурно още обичаш татко, нали?

– Не, никога не съм го обичала!

– А той обичал ли те е?

– Не, и той не ме е обичал!

– И защо тогава вие двамата сте се женили?!

Тя помълча, сигурно търсеше по-убедителни думи, за да обясни това трудно разбираемо и необичайно явление. След това с вид на безкрайно разкаяние ми каза:

– Човек, когато е млад, далеч невинаги разбира собствените си стремежи, желаня, понякога дори задявките на околните могат да подтикнат към брак. Порасни още малко, съзрей още малко, и тогава ще можеш да разбереш какво искаш наистина. Само че дотогава ще си извършила сума ти глупости, за които да се разкайваш до болка. Ще ти се иска да платиш всякаква цена, само за да можеш да изживееш живота си още веднъж и тогава да си сравнително по-умна. Казват „който се задоволява с малко, винаги е весел“. Аз обаче не съм имала късмета да изпитам такава ра-

дост, – и тя се позасмя, иронизирайки сама себе си. – Аз мога да бъда само една страдаща идеалистка.

Да не би пък оня мой недостатък – да давам ухо на всякакви клюки – да идва от нея? Със сигурност една особено ярна на дълга първопричина за това „ухо, отдадено на клюки“, е, че тази проява на наследственост е заложена в нашите клетки.

– А защо не сте се омъжили повторно?

Тя отвърна малко неохотно:

– Боя се, че сама още не мога да гарантирам какво в края на краищата искам. – Съвсем явно тя все още не смееше да ми каже истината.

Не помня баща си. Разделили се с майка ми още когато съм била много малка. Помня само как майка ми с доста неудобство ми беше казвала, че той е една личност, недостатъчно привлекателна, с вид на господарско синче. Разбрах – тя със сигурност се държи така, защото изпитва смущение, че навремето самата тя се е стремил към такъв повърхностен и несъстоятелен тип човек. Казваше ми:

– Вечер, когато не можеш да заспя, често заставях себе си упорито да се връщам към спомените ми от времето на моята младост, към вършените от мен глупости и грешки! То е било, за да се осъзная. Несъмнено, това не беше никак весело, често от срам криех лице в завивката, но и тогава сякаш в мрака множество хора бяха вперили погледи в мен. Само че в това нерадостно чувство, като че ли се таеше и някаква радост от усещането за изкупление.

Наистина изпитвах съжаление и досада от това, че тя повече няма да се омъжва. Тя беше много интересен човек, ако би се омъжила за някого, когото обича, със сигурност щеше да възникне едно много интересно семейство. Макар по рождение да не беше красавица, майка ми беше изискана, скромна. Като един лек прозирен пейзаж с туш. Пишеше също сравнително добре, един писател, близък неин познат, обичаше да споменава една такава шега: „Човек, дори само да чете твоите неща, може да се влюби в тебе!“ А майка ми тогава подхващаше: „Ако този човек знаеше, че се е влюбил в една сбръчкана, побеляла баба, щеше да хукне да бяга от страх!“

Когато тя достигна такава възраст, в никакъв случай не можеше да се каже, че все още не знае какво в края на краищата иска. Това очевидно беше уловка, казвам го, защото тя донякъде по този начин предизвика пораздането у мене на множество странни недостатъци, възникнали поради съмнения.

Например, когато отиваше в командировка, все едно къде, тя задължително носеше със себе си книжка от оня двадесет и седемтомен ком-

плект разкази на Чехов, издаван от 1950 до 1955 година. И настойчиво ме наставляваше:

– В никакъв случай не пипай този комплект! Ако искаш да четеш, чети комплекта, който ти купих.

Тези думи очевидно бяха в повече, аз си имах собствен комплект, за какво ми трябва да пипам нейния? При това тези думи, натрапчиво повтаряни, тя вече беше предъвквала не знам колко пъти. Сякаш маниакално обичаше този свой комплект.

У дома имахме два комплекта избрани разкази на Чехов. Това май подсказваше, че в нашето семейство обичта към Чехов е семейна традиция, но може би в още по-голяма степен беше отпор от моя страна към другите любители на Чехов. Когато се случеше някой да иска книжка назаем, тя даваше от комплекта в моята стая. Веднъж, когато я нямаше вкъщи, един близък приятел взе томче от нейния комплект. Когато узна, тя като на пожар грабна едно от моите и хукна да го замени и да си върне своето.

От деня, когато почнах да си припомням нещата, този комплект стоеше в нейния шкаф с книги. Дори аз, която толкова се възхищавах от великия Чехов, дори аз не можех да разбера как е възможно десет пъти, сто пъти, хиляда пъти да се четат томчетата от този комплект и да не омръзват. Вече над двадесет години става така. Каква нужда има да се чете и препрочита ден след ден?

Понякога тя се изморяваше да пише и тогава си наливаше чаша силен чай, сядаше срещу книжния шкаф и почваше да гледа това издание разкази на Чехов – до забрава. Ако в това време влезех неочаквано в стаята ѝ, тя явно се смущаваше и объркваше: или се заливаше цялата с чай, или засрамено поруменяваше, като за пръв път влюбено момиченце, което на първа среща с любимия се натъква на други хора.

Тогава си мислех: да не би пък тя да се е влюбила в Чехов? Ако той беше още жив, нищо чудно наистина да узная нещо такова.

Когато тя беше вече с помътено съзнание и всеки момент щеше да напусне този свят, последните ѝ думи към мен бяха:

– Оня комплект книги... – вече нямаше сили да изрече една толкова дълга фраза като „оня комплект избрани разкази на Чехов“. Но аз разбрах, имаше предвид своя комплект: – ... и още... бележниците, на тях е написано „Любовта – тя е незабравима“... кремирайте ги заедно с мене...

Тези нейни последни думи – завещание към мен – аз изпълних донякъде. Например, що се отнася до комплекта книги. Но донякъде не изпълних. Например, бележниците, надписани „Любовта – тя е незабравима“. Не можах. Често си мислех, че ако можеше да се издаде, това със сигурност

щеше да бъде най-вълнуващото от нейните писания. Само че то, разбира се, не би могло да се издаде.

В началото си мислех, че това са само някои фактологически материали, събирани от нея за по-нататъшно писане. Защото то не беше нито разказ, нито някакви бележки, не беше нито кореспонденция, нито дневник. Едва когато прочетох всичко от началото до края, постепенно тези откъслечни бележки и моите разпокъсани спомени се сплетоха в някакво смътно и неясно цяло. След продължителни размисли накрая разбрах, че това, което държа в ръцете си, съвсем не е лишен от живот, лишен от кръв и плът текст, а е вик на едно пламтящо, изпълнено с любов и болка сърце. Виждах как това сърце се блъска, изгаря в тези любов и болка. Минали са вече над двадесет години, а онзи човек продължаваше да ангажира чувствата ѝ. Тя пък не можеше да стигне до него. Оставаха ѝ само като негов заместник тези бележници, превърнали се в искрен диалог с него. Всеки час, всеки ден, всеки месец, всяка година.

Нищо чудно, че тя не се трогваше от нито един проявил интерес към нея кандидат за женитба. Нищо чудно, че на всичко онова, за което бе трудно да се каже дали е добронамерено желание или са злонамерени приказки, тя неизменно отговаряше с безразлична усмивка. Причината беше сърцето ѝ, така препълнено, че нищо друго не можеше да проникне в него. Спомних си стиховете:

*Няма води (така дълбоки и просторни),
като водите на огромното море,
Няма облаци (така прекрасни) като облаците на Ушан¹*

И като си помислих, че сред нас повече от половината хора не са в състояние така да обичат, а няма и човек, който да може по подобен начин да обича мен, изпитах невъобразима подтиснатост и разочарование.

Знаех, че когато през 30-те години той е вършел нелегална работа в Шанхай, един стар работник, за да го укрие, е бил арестуван и загинал, жертвал се, като оставил без всякаква опора жена и дъщеря. И оня човек, воден от чувства за морал и чест, отговорност, класова дружба и признателност към покойника, без всякакво колебание се оженил за това момиче. И когато се случвало да види такива свързани от „любов“ съпрузи и да

¹ Цитат от стихотворение на китайския поет Юан Джън (VIII–IX век), свързано с кончината на съпругата му. Метафорично поетът казва: няма такива дълбоки и прекрасни чувства като любовта помежду ни.

Ушан – планина, където, според древни легенди пламнала любовта между божеството-повелителка на Ушан и владетеля на царство Чу. Преводът е дословен, а не поетичен.

усети безграничната досада и огорчение, породени от тази „любов“, той си мислел: „Слава богу, макар че съм се женил не по любов, единоумислието и хармонията в нашия живот са като лява и дясна ръка на един човек“. Няколко десетки години в бури и несгоди те, може да се каже, в трудните моменти са били верни съпрузи.

Той сигурно е бил някой от нейните другари по служба. Дали пък не съм го виждала? Сред гостите, идвали у дома, не съм забелязвала нито една запомняща се личност. Кой в края на краищата би могъл да е той?

Към пролетта на 1962 година ние с мама отивахме на концерт. Залата беше далеч от дома, ние нямахме транспорт.

Една черна лимузина безшумно спря до тротоара, от нея слезе мъж на преклонна възраст, целият побелял, облечен в черна сукнена сунят-сеновка. Белите му коси му придаваха сила и внушителност. Оставяше у хората впечатление за някакво грижовно внимание, добросъвестност за всяка дреболия, нестандартност, впечатление за някаква кристална чистота. Особено очите му, хладни и строги, смразяваха с леден блясък, когато той бързо хвърляше поглед към нещо, това предизвикваше асоциации с мълния или блясък на танцуващ меч. Онова, което би могло да изпълни тези ледени очи с нежност и мекота, сигурно би могло да бъде някаква особено силна любов, и то към жена, която наистина я заслужава.

Той приближи и се обърна към майка ми:

– Здравейте, другарко Джун Ю, отдавна не сме се виждали!

– Здравейте! – Ръката на майка ми, която държеше моята, внезапно се вледени и леко затрепери.

Стояха един срещу друг, лице в лице, с израз студен и твърд, едва ли не строг, нито един не гледаше другия. Майка ми беше насочила поглед към още неразлистените крайпътни храсти, а той – той гледаше мене:

– Вече е порасла голямо момиче. Много хубаво, чудесно, заприличала си на майка си.

Той не се ръкува с майка ми, ръкува се с мене. И тази ръка беше като ръката на мама – ледено-студена, леко трепереща. Сякаш се превърнах в проводник, по който тече ток, моментално усетих вибрацията и натиска. Бързо измъкнах ръката си от неговата и казах:

– Не е хубаво, въобще не е хубаво!

Той сепнато ме попита:

– Защо да не е хубаво?

А може би аз бях решила, че той се сепна нарочно, защото обикновено, когато децата говорят с мила детска прямота, възрастните винаги се проявяват така.

Погледнах мама. Да, наистина приличах на нея. Това донякъде ме обезкуражи:

– Защото тя не е красива!

Той почна да се смее, шеговито каза:

– Наистина жалко, излиза, че едно дете се съмнява, че майка му не е красива... А ти помниш ли? В 53-та година твоята майка току що беше преместена в Пекин, помниш ли деня, когато тя дойде в службата да съобщи за пристигането си, като водеше и тебе? Тя те остави навън в коридора, а ти, малка лудетино, тръгна да обикаляш навсякъде по етажи и стълби, пъхаше си ръцете между вратите и си затисна пръстите на вратата на моята стая. Ревна на глас, а аз те прегърнах и тръгнахме да търсим мама.

– Не, не помня. – Не ми беше много приятно, че той взе и спомена нещо от времето, когато съм била обува в детски панталонки.

– Е, хората, като попрехвърлят годините, не им е лесно да забравят. – И неочаквано се обърна към майка ми: – Четох последния ви разказ. Откровено казано, в написаното има нещичко не съвсем вярно. Не е трябвало да порицавате главната героиня... Трябва да знаете, че ако у някого се породят чувства към друг човек, в това няма нищо осъдително. Тя съвсем не е навредила на другия в неговия живот. Всъщност, главният герой също може да е имал чувства към нея. Само че, заради радостта на трети човек, те не са могли да не се откажат от своята любов...

В това време един уличен регулировчик приближи до спрялата кола и на висок глас почна да мъмри шофьора, че е спрял на забранено място. Шофьорът притеснено обясняваше нещо. Човекът до нас млъкна, обърна се и погледна нататък, после бързо изрече:

– Довиждане! – И тръгна с широки крачки към колата, където каза на регулировчика: – Извинете, не обвинявайте шофьора, вината е моя!

Гледах този вече попрехвърлил годините човек, наострила уши, слушах наставленията на регулировчика и всичко това ми изглеждаше много интересно. Когато обърнах към майка си закачливо усмихнатото си лице, видях я толкова притеснена! Сякаш първокласничка от начално училище унило се е изправила пред строгия директор, сякаш оня регулировчик мъмреше нея.

Колата потегли, оставяйки след себе си лека струйка изгорели газове. Много скоро дори тази лека струйка беше понесена и разпръсната от вятъра – сякаш нищо не се беше случило. Аз обаче, не знам защо, доста дълго време не забравях това.

Сега, като си припомнях, виждам, че той сигурно е пробудил сърцето на майка ми със своята огромна душевна мощ. А тази огромна душевна

мощ идваше от неговия зрял и твърд политически разум, самоотвержения му опит през тревожния революционен период, живата му мисъл, енергията в работата, неговата начетеност в литературата и изкуствата... Но – чудно нещо, и той като майка ми харесваше изпълнения на обой. Така е, тя определено го боготвореше. Беше казвала, че ако не е благотворила този човек, онази любов положително не би се запазила дори за ден.

Колкото до това дали той обича майка ми или не, тук не можех да прозра. Ако не я обичаше, защо в бележниците имаше и такъв запис:

„– ...Този подарък е прекалено скъп. Само че как сте разбрали, че аз харесвам Чехов?

– Ти беше споменавала.

– Не помня...

– Аз помня.“

Значи този комплект избрано от Чехов го е подарил на майка ми той. Колкото до нея, това беше почти едно любовно признание.

Може би той, този човек, който не вярва в любовта, едва когато е доживял до бели коси, е осъзнал, че и в неговото сърце съществува нещо, което може да се нарече любов. Наистина печално.

Онова, което можах да си припомня за него, беше тази дреболия.

Нейното увлечение по него обаче не можеше да достигне до неговото сърце и това беше толкова тежко! За да може да хвърли един поглед към колата, в която се вози той, а дори и след това през задното стъкло на колата да хвърли един поглед към неговия тил... сцената на огромни усилия и старания тя беше пресметнала времето, когато той може би минаваше по онази улица на отиване и връщане от работа. Всеки път, когато той заставаше на трибуната, за да изнесе доклад, тя седнаше долу до подиума, за да зърне през разстоянието, цигарения дим, слабото осветление, през главите на хората неясните очертания на лицето му. Тогава тя усещаше как нещо в сърцето ѝ сякаш застива, сълзи неволно пълнеха очите ѝ, за да спре и скрие сълзите си от хората, тя с усилие ги преглъщаше. Когато се случеше той да се закашля и да не може да продължи да говори, тя почваше тревожно да мисли защо някой не го спре, откаже от пушенето, опасяваше се да не би той пак да повтори трахеита. Не разбираше защо той е толкова близо до нея и в същото време толкова далеч.

А той? Заради един единствен поглед към нея той ден след ден с нетърпение и надежда е оглеждал през прозореца на колата потока от кола на велосипедната алея, докато очите му се премрежат от пъстротата, тревожел се е дали спирачките на колелото ѝ са в ред, да не би да стане

някоя катастрофа с кола. Ако пък, по изключение, някоя вечер не е имал заседание, без да използва кола и с множество затруднения за самия себе си той е отивал близо до нашия дом, и то само, за да може да мине веднъж покрай входа към нашия дом. Сред безбройните си ангажименти не е забравял да хвърля поглед върху различните издания на пресата, само за да погледне дали не е публикувано нещо писано от майка ми. И не е могъл да си обясни защо животът е подреден така наопаки!

Обаче, когато трудно са могли да избегнат среща в двора на учреждениято, те пряко сили са се криели един от друг – бегло кимване и веднага се разминават. Но дори и така, това е било достатъчно за майка ми да загуби присъствие на духа, да загуби и слух, и зрение, и ума и дума, светът отведнъж да се превърне в пустота... Ако в такъв момент тя срещнеше някого, който се казва Уан, тя като нищо го наричаше другаря Гуо и му приказваше неща, които дори тя самата не разбираше.

Със сигурност е била на края на силите си, щом е писала:

„Бяхме се уговорили: нека взаимно да се забравим. Но аз те излъгах – не забравих. Струва ми се, че и ти не си забравял. И въпреки това ние взаимно се мамехме, криехме дълбоко страданията си. Само че аз съвсем не го правех нарочно, толкова усилия положих да осъществя уговореното. Колко пъти ненужно оставах в отдалечени от Пекин места, оставях надеждите си на времето и пространството, дори чувствах, че сякаш съм забравила. Но щом тръгнах да се връщам от командировка, колкото повече влакът приближаваше Пекин, просто непоносими удари на сърцето ме замайваха и замрежваха погледа ми. Не знам колко време настойчиво стоях на перона и се оглеждах, сякаш някой там чака. Не, разбира се, нямаше никой. И аз проумях – нищо не е забравено, всичко все още си е на предишното място, година след година – като голямо дърво, корените на което се забиват все по-дълбоко в земята. И ако поискаш да изтръгнеш това вкоренено нещо, наистина ще бъде много трудно. Бях безсилна.

Всеки път, когато отминеше един ден, винаги ми се струваше, че съм забравила нещо важно. Или пък нощем внезапно се сепвах от сън: да не би да е станало нещо?! Не, нищо не беше станало, просто съвсем ясно осъзнавах – тебе те няма! Затова именно всичко изглеждаше непълно, несъвършено. И нищо не можеше да го запълни. Вече стигнахме почти до свършека на този живот, защо като малки деца така сме пилели своите чувства? Защо животът чак след като е превеждал човека през дълги и трудни несгоди, едва тогава разгръща пред очите му мечтата, която човекът е преследвал цял живот? И при това тази мечта, тъй като в началото ти е закрила пътя, не само те е накарала да завиеш погрешно на кръстопътя,

но и по средата на този път ти го препречва с множество непроходими пропасти?“

Вярно е, всеки път, когато майка ми се връщаше от командировка, тя не ми разрешаваше да я посрещам на гарата, сигурно е искала да стои на перона сама саменичка, подхранвайки у себе си илюзията, че той ще дойде да я посрещне. Дори вече съвсем побеляла, горката ми майка приличаше направо на едно влюбено до уши момиченце.

А написаното от нея описваше далеч не само тяхната любов, повече от половината неща бяха някои дреболии от живота ѝ: защо написаните от нея материали се провалят; какви колебания и съмнения е изпитвала тя относно собствените си способности; защо Шаншан (ще рече аз) така лудува, дали не трябва да я накаже; поради разсеяност тя обърква часа на театралните билети и е пропуснато едно толкова хубаво представление; излиза да се разходи, забравя да си вземе чадър и се измокря до кости... Душата ѝ ден и нощ беше заедно с него, сякаш те бяха двойка взаимно привързани един към друг съпрузи. Всъщност за времето на целия този техен живот, времето, през което бяха контактували, както и да го пресмятаме, е било не повече от двадесет и четири часа. Но тези двадесет и четири часа, сравнени с привързаността за цял живот на някои хора, сигурно са били много по-дълбоки, много по-големи. Излязлата изпод перото на Шекспир Жулиета казва: „Не мога да пресметна и половината от моите богатства“. Вероятно и тя, майка ми, също не би могла да пресметне и половината от своите богатства.

Той май че беше загинал по време на великата културна революция. Може би поради специфичните исторически условия на онова време тези пасажи от записките са съответно недоговорени и мъгляви. Удивявам се как тази моя майка, получила толкова болезнени удари заради своите писания, по такъв начин упорито отстоява този свой навик? От подобни мъгляви писания аз все пак можах да прозра, че той вероятно е проявил някакво съмнение спрямо теорията на „авторитета теоретик“: „Върхът на червеното е за вечни времена, върхът на властта е до време“ и кой знае на кого е казал „Това е просто едно левичарско изказване“. От страничките на майка ми, изпъстрени със следи от сълзи, личи, че той е бил критикуван безмилостно, само че този старец май се е оказал костелив орех, никога не е свеждал глава пред онази особено заинтересована личност чак до смъртта си. Запазените негови последни думи са: „Като отида на оня свят при Маркс, това съдебно дело ще се провали, няма как иначе!“

Това със сигурност се е случило през зимата на 1969 година. Защото през онази зима майка ми, която едва приближаваше петдесетте, отведнъж

цялата побеля. Освен това на ръката ѝ имаше увита ивица черен крeп. По онова време в нейното положение заради такава черна ивица тя изтърпя една яка критика, казваха, че тя се придържа твърдо към „четирите остарели“² и ако я оставят, на кого ли ще предаде това?

– Мамо, заради кого е това? – питах я аз уплашено.

– Заради един близък човек! – после сякаш се опасяваше, че аз ще се стресна, поясни: – Един близък, когото ти не познаваш.

– А аз трябва ли да нося траур?

И тогава тя направи нещо, което много отдавна не беше вършила – потупа ме с ръка по бузата, както често се случваше, когато бях малка. Отдавна не беше изглеждала така нежна и ласкава. Все съм си мислела, че паралелно с навлизането в преклонна възраст и натрупването на житейски опит, особено през тези няколко години, когато е била подложена на изпитания, това нещо – нежността, май все повече се отдалечаваше от нея или, може би, го криеше все по-надълбоко, дотам, че много често я чувствах така, сякаш е мъж.

Тя се позасмя – неопределено и печално, и каза:

– Не, ти няма нужда да носиш.

В нейните твърди и проницателни очи съвсем очевидно нямаше и капчица влага, сякаш вече беше изплакала всичките си сълзи. Много ми се искаше да я утеша или да направя нещо, с което да я зарадвам, но тя каза:

– Върви си!

Не знам защо тогава у мен се зароди едно чувство на паника, усетих, че тази моя скъпа майка, сякаш следвайки нещо, вече наполовина се е отдалечила от мене. Неволно извиках:

– Мамо!

Сигурно моята впечатлителна майка прозря от пръв поглед чувствата ми. Тя се обърна топло към мене:

– Не се плаши, върви! Остави ме за малко сама!

Не бях сгрещила – тя наистина беше записала така:

„Ти си отиде. Сякаш една част от душата ми си отиде заедно с тебе.

Не можех дори да науча къде си отишъл, а още по-малко не можеше и дума да става да ти хвърля един последен поглед. Нямах и право да отида да ги разпитвам, защото нито бях роднина, нито пък приятел от времето приживе. Ето така се разделихме. Толкова ми се искаше да поема вместо

² Формулировка от времето на културната революция: „остарели“ мислене, култура, нрави, привычки, ще рече, техните носители и привърженици трябва да бъдат коригирани.

тебе онези нечовешки мъки, а ти да имаш възможност да продължиш да живееш! За да дочакаш деня на реабилитацията, за да можеш отново да работиш за това общество, за всичките онези близки хора, които те обичат – за всичко това ти трябваше да живееш! Никога не съм вярвала, че ти си някакъв зловреден тип в борбата против „трите злини“³, ти си един измежду погубените, един от най-добрите, най-прекрасните измежду тях. Ако не беше така, как бих могла да те обичам? Вече не се боя да произнеса тези думи.

Сипеше се непрекъснат едър сняг. А на небето дори господ беше толкова лицемерен. Той покри с огромна бяла-пребяла пелена твоята ясна нощервена кръв и срамното зло на това предумишлено убийство.

Никога не съм правила от своето съществуване някакво събитие. Но сега постоянно си мисля дали някоя моя дума или ред са могли да те предизвикат да смръщиш строго гъстите си вежди? Помислих си, че трябва добре да живея, да водя добро съществуване като тебе, заради това наше общество, то няма вечно да бъде такова, каквото е сега – острият меч на наказанието вече е надвиснал над главите на онази глутница мъже и жени – и наистина да свърша нещо полезно.

Аз, сама-самичка, вървя по тази тясна асфалтирана уличка, по която преди много време един-единствен път бяхме минали заедно. Чувам стъпките ти, стъпките на един човек да отекват, да отекват в тишината на нощта... И колкото пъти блуждая, разхождам се до самозабрава по този малък път, нито веднъж сърцето ми не се беше късало така, както сега. В такива моменти, макар ти да не си до мен, зная, тебе все още те има на този свят и чувствам, че ме придружаваш. Но сега тебе съвсем реално вече те няма, а аз наистина не мога да повярвам на това!

Стигнах до края на малката уличка, обърнах се и тръгнах обратно, и пак отначало, изминах я още веднъж.

Заобиколих дървената ограда покрай нея, по навик хвърлих поглед назад, сякаш ти беше още там и ми махна с ръка за сбогом... Ние бегло, разсеяно се усмихвахме като двама души, между които няма абсолютно никакви по-сериозни приятелски отношения и причината беше, че с всички сили криехме запечатаната в сърцата ни любов.

Това беше една вечер в началото на пролетта без капчица лирика. Все така свистеше бръснещ леден вятър. Вървахме мълчаливо доста надалеч един от друг. Ти, понеже отдавна страдаш от възпаление на дихателните

³ Едно от многото подобни движения „против“ или „за“ някакви явления в китайското общество. Споменатото е движение против корупция, разхищение и бюрократизъм от началото на 50-те години на XX век.

пътища, лекичко се задъхваше. Сърцето ме болеше за тебе, щеше ми се да вървим малко по-бавно. Но кой знае защо не беше възможно. Вървахме стремително, сякаш летяхме, като че ли нещо много важно чакаше да го свършим, просто не бихме могли да не извървим този път бързо. Толкова скъпяхме тази единствена в живота ни „разходка“, но съвсем явно се бояхме, страх ни беше, че няма да можем да сдържим самите себе си и бихме могли да изречем онези страшни измъчвали ни толкова години думи „обичам те“. Освен нас самите сигурно нито един жив човек на този свят не би повярвал, че ние нито дори веднъж не сме се ръкували, какво да говорим за останалото?“

Не, мамо, аз вярвам, няма друг човек, който да може така както аз да е виждал със собствените си очи твоята открита душа.

Ах, тази малка асфалтирана уличка!... Наистина не знаех, че това е път, изпълнен с толкова горестни спомени. Мисля, че не бихме могли да пренебрегваме всяко едно, и най-неугледното кътче на света. Кой знае!... Тези дори неподозирани кътчета колко тайни болки и радости крият те мълчаливо!

Когато майка ми се изтощеше от писане, тя бавничко тръгваше да крачи напред-назад по малката асфалтирана уличка край нашия прозорец. Понякога в ранно утро след безсънна нощ, друг път дори в безлунна и ветровита нощ, все едно дали зиме или пък когато суров вятър вие като див звяр и, понесъл пясък и камъчета, чука в прозоречната рамка... По онова време аз си мислех, че това е само една от нейните странности, не можех и да предположа, че тя отива да се срещне с неговата душа.

Тя обичаше също да стои до прозореца и да наблюдава малката асфалтирана уличка навън, до забрава. Веднъж тя явно изпадна в едно от своите така странни настроения, до такава степен, че аз си помислих: по малката асфалтирана уличка идва наш най-близък, най-обичан гост. Бързо доближих до прозореца, но в късния есенен здрач видях само сухи жълти листа, които вятърът върти над малката безлюдна асфалтирана уличка. Както когато той беше жив, навикът да води искрен разговор с него посредством написаното, съвсем не беше приключил поради това, че човекът е починал, имаше го чак до деня, когато ръката ѝ вече не можеше да държи перото. Върху последната страница тя му бе казала последните си думи:

„Аз съм човек, който вярва в материализма. Сега обаче се надявам на оня свят – ако наистина съществува такъв свят – знам, че ти със сигурност ще ме чакаш там. И аз искам да отида там и да се срещна с теб, за да бъдем вечно заедно, никога повече да не се разделяме. И няма да бъде нужно, от

страх да не повлияем на живота на другото, да се отказваме един от друг. Любими, чакай ме, идвам...“

Наистина не предполагам, мамо, че в деня, когато си с единия крак в гроба, все още можеш да обичаш толкова всеотдайно. Както майка ми сама казваше, това е вдълбано в сърцето. Чувствах, че това не е просто любов, а нещо като вид болест, или някаква сила, по-могъща от смъртта. Ако на света наистина съществуваше такова явление като тъй наречената безсмъртна любов, ето това беше нейният максимум. Майка ми очевидно чак до смъртта е изпитвала щастие, тя е обичала истински и не е имала нито капка съжаление.

Днес техните бръчки и бели коси отдавна от въглеродни съединения са се превърнали в някакви други елементи. Но аз зная, не е важно в какво са се превърнали, те продължават да се обичат. Дори да няма никакъв човешки закон и морал, които да ги обвързват заедно, нека дори само веднъж да не са се ръкували – те напълно притежават своя партньор и тогава нищо не може да ги раздели. Какво от това колко години и векове ще минат. Достатъчно е само един бял облак да следва друг бял облак, един стрък зелена трева да е опора на друг стрък, разпенена вълна да следва плътно друга разпенена вълна, лек повей да се носи след друг лек повей – вярвайте ми, това със сигурност са те двамата.

Всеки път, когато гледам тези бележници, озаглавени „Любовта – тя е незабравима“, не мога да сподавя собствените си сълзи, плача, много пъти плача горчиво, сякаш тази скръбна, трагична любов е моята собствена. И ако това не е голяма трагедия, тогава е голяма комедия. Но, колкото и да е прекрасна и трогателна тя, не искам да я повтарям!

По думите на големия английски писател Харди викацията и виканият много рядко могат да постигнат отглас помежду си. От морална гледна точка вече не мога да ги укорявам в обикновения смисъл на думата затова дали е трябвало или не да се обичат. Но онова, за което би трябвало да ги укорявам, е: защо те двамата не са изчакали онова духовно начало, чиито отгласи ги призовават един друг?

Ако ние всички можехме да се изчакваме един друг, а не да се впускате необмислено в брак, колко много такива трагедии бихме могли да избегнем:

Дали с идването на комунизма пак щяха да възникват такива събития, които да разделят брака от любовта? Щом светът е толкова голям, възможно ли е хората, които се призовават един друг, в някакъв момент да не могат да се отзоват един на друг, ще рече, такива случаи все още ли могат да възникват? О, но това е толкова печално! Но пък може би ще

настъпи такова време, когато ще бъде открит начин хората да се избавят от тази печал!

Да ме пита човек защо сама се натиквам в задънена улица?

Всъщност, ако бъдем откровени, за тази печал, може би отговорност трябва да носим ние самите. Кой знае? А може би за това може да бъде обвинено останалото от минал живот старо съзнание, защото, ако един човек все не се жени, ще се превърне в нещо като провокатор на този вид съзнание. Някои могат да кажат, че нервите ти не са в ред или пък че имаш някаква своя тайна, която не е за пред хора, или при тебе е възникнал някакъв политически проблем, или пък си някакъв лицемерен тип, някакъв чудак, или презираш обикновените хора, не уважаващ хилядолетни обществени навици – тогава ти със сигурност ще си един еретичен, порочен човек. С други думи, могат да се измислят най-различни, долнопробни, безсмислени игри, с които да те смачкат, да те стъпчат. Тогава ти остава само да се превиеш под натиска на това съзнание и щеш не щеш да се ожениш. И хомотът на този непоносим, така отдалечен от любовта брак ти надяваш на собствената си шия и ти остава само да страдаш до смъртта си от този стегнал те навеки хомот.

Искаше ми се направо да викна с пълен глас:

„Не давайте пет пари за това какво дрънкат хората! Оставете ни търпеливо да чакаме оня, който ни зове и дори ако не дочакаме, пак не трябва да се женим презглава! Не трябва да се опасяваме от това, че така един самотен живот може да се превърне в страшно нещастие. Трябва да знаем, че това може би е просто проява на измененията в обществения живот, в културата, образованието, интересите и всякакви други... аспекти!“

Първа публикация: списание „Пекинска литература и изкуство“
(„Бейдзин уън‘и“), бр. 11, 1979 г.